

فصلنامه‌ی مطالعات ملی؛ ۸۷، سال بیست و دوم، شماره‌ی ۳، ۱۴۰۰، پاییز، صص ۱۵۸-۱۳۱

لینک مشابهت‌یابی: <https://www.samimnoor.ir/view/fa/SimilarityResult?ItemID=344394/2.84%>

Doi: 10.22034/RJNSQ.2021.137017

Dor: 20.1001.1.1735059.1400.22.87.6.4

برساختن هویت ملی در بلژیک؛ سیاست آموزشی در مدارس دوره ابتدایی^۱

نوع مقاله: پژوهشی

مآئده کریمی*

E-mail: Kmaede88@gmail.com

حبیب‌الله فاضلی**

E-mail: H.fazeli@ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۴

چکیده

هویت ملی یکی از ارکان مهم حفظ وحدت و یکپارچگی درون ملت‌هاست که دولت‌ها برای حفظ موجودیت و یکپارچگی کشور موظف‌اند مؤلفه‌های سازنده هویت ملی را در مردم تقویت و بازتولید کنند. یکی از راه‌های آموزش هویت ملی به دانش‌آموزان، تدوین محتوای آموزشی و کتب درسی مناسب در مدرسه است. اگر هویت ملی را به معنی داشتن احساس تعلق به کشوری که مردم آن زبان، سرزمین، میراث فرهنگی و آداب‌ورسوم، عواطف و خاطرات مشترک، نظام سیاسی و دولت، باورها، سمبل‌ها و قهرمانان ملی مشترک، تاریخ و پیشینه‌ی مشترک، اقتصاد واحد، هنر و ادبیات و حتی دین مشترک دارند، در نظر بگیریم، این احساس تعلق در یک ملت، ایجاد نوعی همبستگی و یکپارچگی می‌کند. در این نوشتار، وجود مؤلفه‌های سازنده هویت ملی، در آموزش‌های رسمی دبستان‌های کشور بلژیک، به‌وسیله تحلیل محتوای مفاد درسی دبستان و پاسخ‌های معلمان و مدیران مقطع ابتدایی به پرسش‌نامه‌ای محتوی ۲۵ سؤال به سه زبان انگلیسی، فرانسوی و هلندی که به ۳۱۴۰ مدرسه ابتدایی در بلژیک ارسال شده بود، بررسی می‌شود. تحلیل نتایج نظرسنجی آموزشی و پدیدارشناسی کنش‌های سیاسی و جامعه‌شناختی دولت بلژیک در جامعه نشان می‌دهد که این دولت نه‌تنها نسبت به هویت ملی و تحکیم آن بی‌تفاوت نیست، بلکه با برنامه‌ها و سیاست‌های مختلف و متنوعی درصدد تحکیم هویت ملی و ملت‌سازی براساس ارزش‌های تعریف‌شده بلژیکی است. این نوشتار براساس مطالعات کتابخانه‌ای، کسب اطلاعات از طریق پرسش‌نامه و مشاهده مستقیم محیط، با استفاده از روش اسنادی، توصیفی، تحلیل محتوای کیفی و مطالعات میدانی انجام شده است.

کلیدواژه‌ها: هویت ملی، مفاد درسی دبستان، دولت بلژیک، دوره ابتدایی، آموزش رسمی.

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی در دانشگاه تهران با عنوان «آموزش هویت ملی در مدارس بلژیک؛ با محوریت دوره ابتدایی»، دفاع‌شده در تاریخ بهمن ۱۳۹۹ نوشته شده است.
* کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه تهران. تهران. ایران (نویسنده مسئول).
** استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران. تهران. ایران.

مقدمه و طرح مسئله

اگر مفهوم هویت را به معنی احساس وابستگی و تعلق افراد یک جامعه به تاریخ، سرزمین، جغرافیا، فرهنگ و آداب و رسوم یک کشور که منجر به حفظ و حراست از ارزش‌های ملی و سرزمینی می‌شود در نظر بگیریم، فرایند ساخت این امر در وجود هر فرد، ابتدا از خانواده و سپس در مدرسه که اولین بستر برای حضور هر فرد در اجتماع است، آغاز می‌شود. این نوشتار پژوهشی در باب آموزش هویت ملی در دبستان‌های کشور بلژیک است که به صورت توصیفی و میدانی، مؤلفه‌های آموزش هویت ملی در محتوای درسی مقطع ابتدایی را مورد مذاقه قرار داده‌ایم، سپس راه‌های آموزش و تقویت هویت ملی در کودکان را با استفاده نظرات معلمان و مدیران ابتدایی مدارس کشور بلژیک، بیان کرده‌ایم. اهمیت بررسی آموزش هویت ملی نشئت گرفته از این گزاره است که هر دولت برای حفظ و بازتولید قدرت خود، نیاز به نوعی وحدت جمعی و وفاق همگانی در میان ملت دارد و این همسویی و اتحاد تنها با آموزش مفهوم هویت ملی به شهروندان، میسر می‌شود.

بلژیک با وجود تنوع زبانی و تکرر قومی موجود در مردم و غلبه هویت‌های منطقه‌ای، پدیده مهاجران و امواج جهانی شدن، هر چه بیشتر به اتحاد و همبستگی جمعی برای حفظ و بازتولید قدرت در دولت و کشور نیاز دارد؛ قدرتی که نه صرفاً منجر به اقدام خاصی علیه کشور دیگر شود، بلکه حفظ و موجودیت آنچه «کشور بلژیک» خوانده می‌شود در گرو ایجاد اتحاد و همبستگی میان ملت بلژیک است؛ پس با استفاده از مؤلفه ایجاد تعلق و همدلی میان مردم، می‌توان به افزایش هویت ملی و همبستگی در یک ملت کمک کرد؛ تعلق و محبتی که وجه انسجام‌بخشی و روح کلی در یک ملت است. عاطفه پایه هرگونه نظم اجتماعی حتی در جوامع مدرن است و این امر در وابستگی عاطفی به جمع و روابط عاطفی جوامع ریشه دارد (دانینگ، ۱۹۹۷: ۱۱۹). ما در پی یافتن این احساس تعلق و عاطفه جمعی که مانند یک روح مشترک در میان یک ملت، جاری‌کننده زندگی و وحدت‌بخش است، در آموزه‌های مقطع ابتدایی بلژیک هستیم و با تجزیه و تحلیل برنامه‌های درسی و مفاد آموزشی دوره ابتدایی در سال ۲۰۲۰ میلادی و تحلیل پاسخ‌های پرسشنامه، به این نتیجه رسیدیم که ویژگی‌های اصلی ساخت هویت ملی از طریق آموزش دروسی نظیر تاریخ، جغرافیا، دینی و همچنین، درس‌هایی که حاوی مفاهیم اجتماعی و مردم‌شناسی هستند، به دانش‌آموزان منتقل می‌

شود. همان‌طور که نظرسنجی‌های اخیر نشان می‌دهد، دانشجویان فرانس‌زبان و فلامان زبان، خود را بیشتر از آنکه والونی یا فلمیش بدانند، یک بلژیکی می‌شناسند (بیلماز، ۲۰۱۱)؛ این امر می‌تواند برگرفته از آموزش‌هایی باشد که در مدرسه برای درک یک هویت ملی واحد و یکپارچه به کودکان و نوجوانان ارائه می‌شود.

دلیل انتخاب مورد بلژیک، نخست آن است که امکان تحقیق و بررسی میدانی و مشاهده مستقیم از این کشور برای نگارنده وجود دارد. دوم آنکه کشور بلژیک در محدوده اروپا قرار دارد و به دلیل فراوانی زبان‌های چندگانه مورد استفاده مردم، سیاست‌های مهاجرپذیرانه دولت بلژیک و وجود گرایش‌ها و ملیت‌های متفاوت مهاجران، هم‌مرز بودن با کشورهای قدرتمند در عرصه هویت ملی نظیر فرانسه، آلمان و هلند؛ همچنین، عضویت در اتحادیه اروپا و وجود تکثرگرایی فرهنگی، هویت بلژیکی یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌ها برای دولت‌های بلژیکی است؛ به‌نحوی که دولت‌ها، برنامه‌های آموزشی فراوانی در حوزه‌های افزایش مهارت‌های جمعی دارند؛ از جمله برگزاری کارگاه‌های یک تا سه روزه هنری برای بچه‌ها و خانواده‌ها برای تأکید بر مفهوم «خانواده»، افزایش سطح اعتقادات دینی شهروندان نظیر فرستادن سفرای مذهبی به درب منازل افراد به‌ویژه مهاجران که با افزایش تعداد ایشان، مدل فرهنگی و دینی جامعه به‌مرور زمان تغییر می‌کند؛ برگزاری هرچه پرشکوه‌تر و هیجان‌انگیزتر تشویق در خلال مسابقات فوتبال تیم ملی بلژیک در جام جهانی و برگزاری مراسم مختلف جشن‌ها و روزهای ملی و منطقه‌ای در بلژیک. سوم آنکه آنچه اهمیت مطالعه و میزان توجه به هویت ملی در نظام آموزشی کشور بلژیک را مضاعف می‌کند این است که به دلیل ساخت سیاسی و اجتماعی متکثری که این کشور دارد، سیاست هویتی خاصی را به‌ناچار اتخاذ کرده است و در عمل به الگویی برای سایر جوامع به‌ویژه در آسیا و آفریقا تبدیل شده است و به‌طور هم‌زمان، سیاستمداران و دولت این کشور به شیوه‌های مختلفی اعم از اعلانی یا اعمالی، نسبت به تحکیم هویت ملی بلژیکی و جامعه‌پذیرتر کردن شهروندان بلژیکی اهتمام دارند.

به‌عبارت دیگر، تصویری که بسیاری از نویسندگان ادبیات هویت ملی از وضعیت هویت ملی در بلژیک عرضه کرده‌اند این است که علاوه بر اینکه مردم بلژیک نسبت به هویت ملی حساسیت خاصی ندارند، دولت بلژیک نیز نسبت به برسازگی و بازتولید مفهوم هویت ملی بی‌تفاوت است، اما در این نوشتار ما نشان خواهیم داد که این گزاره

واقعیت ندارد و در ادامه به بخش‌هایی از واقعیت برمبنای مشاهدات و منابع موجود خواهیم پرداخت.

سؤالات پژوهش

سؤال اصلی در این نوشتار آن است که موضع دولت و سیاست رسمی دولت بلژیک نسبت به هویت ملی بلژیکی چیست و چگونه این مسئله را در نظام آموزشی دوره ابتدایی و جامعه بلژیک، پیگیری می‌نماید؟ سؤالات فرعی نیز این است که مؤلفه‌ها و نشانگان اصلی هویت بلژیکی کدام است؟ چه فرایندی برای آموزش هویت ملی در مدارس بلژیک وجود دارد؟

فرضیه تحقیق در راستای پاسخ به سؤال تحقیق، سیاستگذاران نظام آموزشی دوره ابتدایی در کشور بلژیک، مفاهیم محوری و کلیدی هویت‌ساز نظیر تاریخ بلژیک؛ سه زبان رسمی کشور؛ ارزش‌های بلژیکی نظیر قانون‌گرایی، دموکراسی، انتخابات، فهم چگونگی نظام سیاسی در بلژیک، احترام به عقاید و مذاهب گوناگون؛ اهمیت آزادی بیان و دین با محوریت مسیحیت را از طریق نظام آموزش رسمی و اردوهای علمی و تفریحی؛ برگزاری جشن‌ها و مراسم فرهنگی در مدارس و... به دانش‌آموزان منتقل می‌کنند.

روش پژوهش

این نوشتار مشتمل بر دو بخش نظری و پیمایشی است که در بخش نظری با ارائه مؤلفه‌های سازنده هویت ملی، تلاش خواهد شد تا با استفاده از روش جمع‌آوری کتابخانه‌ای، بنیان‌های نظری بحث پی‌ریزی شود؛ در بخش دوم، با استفاده از روش پیمایشی و مطالعات میدانی و تحلیل پاسخ‌ها به ۲۵ سؤال پرسش‌نامه‌ای پیرامون آموزش هویت ملی بلژیکی در دبستان که بین معلمان و دست‌اندرکاران آموزشی در مقطع دبستان توزیع شده است پرداخته می‌شود؛ همچنین، با تحلیل مفاد آموزشی و کتب درسی مقطع دبستان و تحلیل نشانگان هویت ملی در آن به فهم روش‌های آموزشی هویت ملی به کودکان ۶ تا ۱۲ سال در مدرسه خواهیم پرداخت. سپس با استفاده از روش اسنادی که مبتنی بر شواهد برگرفته از مطالعه اسناد مانند آرشیوها یا آمار رسمی است (مجدفر، ۱۳۸۲: ۲۷۶)، در کنار تحلیل محتوای کیفی، به بررسی اسناد آموزشی پرداخته می‌شود. اهمیت و نقطه‌ی قوت این نوشتار در آن است که پژوهشگر با مشاهده‌ی حضوری و از

نزدیک و باسابقه‌ی زندگی در محیط کشور بلژیک می‌تواند با نگاهی عمیق‌تر و جزئی‌تر، به مسئله پردازد و دسترسی مستقیم به محیط‌های آموزشی و تحلیل اسناد آموزشی از زبان مرجع، امکان بررسی موشکافانه و دقیقی را فراهم کرده است.

تعریف مفاهیم

مؤلفه‌های سازنده هویت ملی احساس تعلق و وفاداری به عناصر و ارزش‌ها و نمادهای مشترک در اجتماع ملی مانند سرزمین و خاک، اماکن باستانی، دین و پیشینه‌ی تاریخی، زبان مادری و جغرافیای سرزمین، آداب و رسوم مشترک، فرهنگ و قهرمانان ملی؛ احساس تعهد و عاطفه نسبت به مجموعه‌ای از مشترکات ارزشی جامعه که همگی موجب ایجاد و تقویت وحدت، انسجام، همبستگی عاطفی در میان یک ملت می‌شود (رزازی فر، ۱۳۷۹: ۱۰۶-۱۰۵). اگر با نگاهی نو به بحث هویت ملی بنگریم، با وجود هویت‌های جهان‌وطنی و فراملی که امروزه در سطح جهان وجود دارد هویت ملی هم‌زمان که برای تقویت حس همبستگی عاطفی و انسجام جامعه ضروری است، شاید گونه‌های بروز و ظهور نوینی نیز به خود گرفته باشد، مثلاً اگر فقط حفظ و حراست از مکان‌های باستانی، در تعاریف قبلی جزئی از هویت ملی افراد یک جامعه به حساب می‌آمد، براساس تحلیلی که از محتوای درسی مقطع دبستان به دست می‌آید، امروزه حفظ و حراست از کلیه مکان‌ها و معابر در کشور و وجود احساس مسئولیت برای افرادی که تحت عنوان ملت در سرزمینی زندگی می‌کنند، بخشی از هویت ملی شمرده می‌شود، توجه به قوانین و مقررات جاری یک کشور که به برقراری نظم و امنیت و آرامش در جامعه منجر می‌شود نیز صورت دیگری از تعلق به یک کشور است؛ چراکه یکی از مؤلفه‌های هویت ملی این است که فرد از زندگی در کشوری که در آن به دنیا آمده و بزرگ شده است، احساس رضایت و وابستگی عاطفی می‌کند و با خود قراری نانوشته دارد که «من دوست دارم همیشه در کشور خودم زندگی کنم»؛ با این وضعیت، در تلاش و کوشش برای حفظ صلح و امنیت و آرامش در کشور، محیط دوست‌داشتنی و دلپذیری برای خود و بقیه مردم فراهم می‌آورد؛ از طرف دیگر، نسبت به کادر اجرایی و قانون‌گذاران در کشور، احساس مسئولیت و حساسیت داشته باشد و با نگاهی انتقادی، همدلانه و دلسوزانه سعی در انتخاب بهترین افراد برای قدرت‌گیری، تصویب، اجرا و نظارت بر قوانین دارد. از دیگر مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده هویت ملی، نوعی تعلق خاطر

به ملیت است و اینکه چه وجهه و چهره‌ای از یک کشور و مردمان آن، در تصورات دیگر ملت‌ها وجود دارد؛ به عبارتی، «تصور قالبی» به معنای «باورها اندیشه‌ها و قالب‌های ساخته و پرداخته ذهنی است که به ادراک شخصی از محیط پیرامون خود، رنگ و هیئت خاصی می‌بخشد و به صورت اجتماعی از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود» (صادقی و کریمی، ۱۳۳۱: ۶۲). اینکه در ذهن دیگر ملت‌ها، بلژیک کشوری متنوع و متکثر در عین حال قوی و متحد دیده شود و یا برای او اهمیتی ندارد که مردم ساکن بلژیک یا دیگر ملت‌ها، بلژیک را چگونه در نظر دارند؛ البته این فقط یک نظرسنجی صرف نیست و در نحوه مناسبات و برقراری ارتباط دیگر کشورها با بلژیک نیز مؤثر است. هم‌اکنون کشورهای دیگر تمایل دارند پیمان‌های اقتصادی و تجاری خود را با واحدهای فرعی سیاسی در بلژیک ببندند و نه با دولت بلژیک (لاشپل و پاکونین، ۲۰۰۵) و این موضوع با چندپارگی قومیتی و منطقه‌ای که در بلژیک وجود دارد، ارتباط مستقیم دارد؛ چراکه عرصه امتیازگیری و ایجاد فضای رقابتی در این وضعیت برای دیگر کشورها فراهم است.

از آنجاکه ممکن است در محدوده مرزهای هر کشوری، نژادها و اقوام گوناگون زندگی کنند، این تفاوت و غیریت‌سازی نژادی و قومی باعث عدم شکل‌گیری نوعی وحدت و همبستگی عاطفی می‌شود و خود موضوع تفرق و واگرایی است؛ لذا دولت‌ها با استفاده از ابزار آموزش و پرورش و محتوای درسی برای تقویت حس هویت ملی سعی بر آن دارند که همه افراد یک کشور را در غالب ملت، زیر یک چتر وفاق و همگرایی با عنوان «هویت ملی» جمع آورند. کوهن معتقد است مدرسه تنها مکانی برای یادگیری مهارت‌هایی مانند حساب کردن نیست؛ بلکه مکانی است برای یادگرفتن میهن‌پرستی و مدارس را باید مکان‌هایی دانست که در آن هویت ملی، زایش دوباره می‌یابد و کودکان آماده می‌شوند تا به عنوان یک شهروند دموکراتیک در آینده نقش اساسی در جامعه خود ایفا کنند (به نقل از میلر، ۱۳۸۶: ۸۷). از این رو، برنامه‌های آموزشی و روش‌های تدریس در قالب محتوای کتب درسی، دیدن فیلم و عکس، بررسی و آموزش نقشه‌خوانی و حدود و ثغور مرزها؛ بازدید از موزه‌ها و آثار باستانی؛ یادگیری زبان مادری؛ یادگیری زبان بیگانه و تأکید بر جداسازی زبان‌ها از یکدیگر و جلوگیری از تلفیق و اختلاط زبانی؛ پژوهش در قالب تحقیق و بررسی عناوین مرتبط با هویت ملی و ارائه آن‌ها در مدرسه در قالب کاغذدیواری، پوستر، نمایش‌نامه و بروشور، تهیه و تدارک برنامه‌ها متناسب با

مناسبت‌های ملی-میهنی، گرامیداشت و شناخت اسطوره‌ها و قهرمانان ملی، گرامیداشت مراسم دینی و مناسبت‌های مذهبی، اجرای قوانین و مقررات در مدرسه که شکلی ساده از قوانین و مقررات در جامعه هستند و مدلی آزمایشی برای جامعه‌پذیری و یادگیری هنجارها و ارزش‌های ملی محسوب می‌شوند، همه و همه در ساخت هویت ملی دانش‌آموزان مؤثر است. در جامعه متکثر بلژیکی، هر کودک در خانواده خود ممکن است فرهنگ و مذاهب و زبان مادری متفاوتی از آنچه در مدرسه می‌آموزد داشته باشد، ولی در مدرسه با استفاده از مفاد درسی و روش‌های آموزشی می‌توان محتوای همسو و یکپارچه‌ای، هرچند با روش‌ها و گویش‌های متفاوت، به کودکان آموزش داد و هویت ملی همگانی در نسل‌های بعدی ایجاد کرد. از این تعابیر چنین استنباط می‌شود که نه تنها هویت ملی امری است که حتماً باید در برنامه آموزش رسمی در مدارس قرار گیرد، بلکه دولت‌ها هرچند که در نمونه بلژیک، سعی در خصوصی‌سازی امر آموزش و پرورش داشته باشند، با تدوین سیاست‌های کلان آموزشی، تعلیم این نوع از هویت را در دستور کار فرهنگی نهادهای مربوطه قرار می‌دهند؛ چراکه هویت ملی در نهاد مدرسه و طی آموزش‌های رسمی و غیررسمی شکل می‌گیرد و این نوع هویت، دیگر انواع هویت را نیز می‌تواند در جریان آموزش، همراه با خود ترمیم کند.

همچنین، به دلیل وجود احساس پذیرش در کودک دبستانی، گنجاندن زمینه‌های وفاق، وحدت ملی، تقویت هویت دینی و خودباوری در کتاب‌های درسی به صورت مناسب در قالب‌های متنوع و متعادلی به‌دوراز برجسته‌نمایی میسر است (قبادی، ۱۳۸۹: ۱۱۵). در تبیین قلمرو و سرزمین، تأکید بر خواندن سرود ملی، تبیین نقشه بلژیک و حدود و ثغور مرزها، آشنایی با شهرهای بلژیک، احترام به پرچم بلژیک و یادگیری نقاشی براساس این نقشه، شناخت زیبایی‌های طبیعی و مناطق دیدنی بلژیک نیز به نهادینه‌سازی حس تعلق ایشان به کشورشان کمک می‌کند.

یافته‌های نظری

منطقه‌ای که با عنوان بلژیک می‌شناسیم تا پیش از استقلال ۱۸۳۰ میلادی از هلند، همواره محل درگیری و جنگ‌های قدرت‌های اروپایی بوده است و میدان جنگ اروپا لقب‌گذاری شده بود. بلژیک تنها کشوری است که دو نماینده^۱ که در واقع

1. Tow delegates, Tow national coordinators

هماهنگ کننده ملی هستند، با دو زبان هلندی و فرانسوی در اتحادیه اروپا و بنیاد علوم اروپا دارد (بلیت، ۲۰۰۶)؛ این عدم وحدت و دوگانگی موجود در بلژیک، لزوم آموزش های اتحاد آفرین در نسل های بعدی تحت یک دولت واحد ملی را دوچندان می کند. پس از استقلال بلژیک تا مدت ها زبان رسمی کشور فرانسوی بود، اما در ترکیب جمعیتی، اکثریت با فلمیش هاست. از این رو احساس محرومیت فرهنگی که بر اثر این سلطه ی زبانی ایجاد شده بود، فلمیش ها را بر آن داشت که برای مقابله با این استیلای فرهنگی - زبانی و سیاسی اقدام کنند.

پس از استقلال بلژیک و تا پیش از اصلاحات قانون اساسی، زبان رسمی و قدرتمند سیاست، تجارت، قدرت و کانال های نفوذ قدرت اقتصادی و سیاسی، زبان فرانسوی بود. از این روی هلندی زبانان علی رغم اینکه اکثریت جمعیت را تشکیل می دادند، احساس محرومیت فرهنگی داشتند؛ همچنین، نیمه ی جنوبی بلژیک که محل زندگی فرانسه زبان ها بود، طی سال های دهه ۱۸۷۰ میلادی، با وجود صنایع فولاد و نساجی و معادن زغال سنگ، میزان درآمد بیشتری داشت و تولید ناخالص ملی با اتکا به نیروی کار مهاجران ترک و عرب و آفریقایی در این منطقه ایجاد می شد. در این زمان، بخش فلاندرز مشغول کشاورزی و دامداری بود و با اینکه اکثریت جمعیت پشتوانه میراث فرهنگی فلانان را به همراه داشتند، ولی بخش محروم و کم درآمد بلژیک به شمار می رفتند. از ۱۹۶۰ میلادی و با اتمام معادن و منابع تجدیدناپذیر زغال سنگ، منطقه فلاندرز با رونق صنایع پتروشیمی خدماتی، بندرها و نیروی کار ارزان و همچنین فنآوری پیشرفته تر، گوی سبقت را از والونی ربود و سهم بیشتری در رونق اقتصادی بلژیک کسب کرد. امروزه نیز عده ای از مردم فلاندرز، همواره خواستار افزایش استقلال سیاسی، فرهنگی و اقتصادی هستند (سایب و دیگران، ۱۹۹۸: ۱۷۵). از سال ۱۹۷۰ دولت فدرال سیاست عدم تمرکز و واگذاری اختیارات خود به مناطق را تصویب کرد؛ زبان هلندی (۵۹٪) و آلمانی (۱٪) و نیز زبان فرانسه (۴۰٪)، رسمیت یافتند و بعدها در ۱۹۸۰، ۱۹۸۸ و ۱۹۹۳ میلادی نیز با وقوع تحولات بیشتری در قانون اساسی، قدرت بیشتری به دول منطقه ای تفویض شد. آخرین اصلاحات قانون اساسی در سال ۲۰۱۱ انجام شد (درینک، ۱۹۹۶). امروزه یک فدرالیسم کامل در بلژیک اجرا می شود و دولت مستقل و پویا با واحدهای سیاسی جداگانه و واحدهایی که ادعای خودمختاری دارند، به طور هم زمان ولی جداگانه قدرت دارند. دولت های فرعی در سطح منطقه صلاحیت

دارند و دولت مرکزی صلاحیت قضایی در حوزه مواردی که بر کل کشور اثر دارد؛ مانند همه‌گیری بیماری کرونا که دولت فدرال درباره راهکارها و قوانین خاص این شرایط تصمیم‌گیری می‌کند؛ هم‌اکنون بیشتر قدرت قانونی یا اجرایی به عهده مناطق والونی و فلاندرز است. حتی کشورهای دیگر تمایل دارند پیمان‌های اقتصادی و تجاری خود را با واحدهای فرعی سیاسی در بلژیک ببندند و نه با دولت بلژیک (لاشاپل، ۲۰۰۵).

چالش زبان و هویت ملی بلژیکی

زبان و قومیت، مبنای و محور تقسیمات مناطق گوناگون در بلژیک است، کشور بلژیک با وجود تفاوت‌های زبانی و فرهنگی میان اقوام، شش دولت دارد که شامل دولت مرکزی فدرال؛ دولت‌های منطقه‌ای (دولت فلاندر، دولت منطقه پایتخت بروکسل، دولت والونیا)؛ دولت‌های جوامع (جامعه هلندی‌زبان، جامعه فرانسه‌زبان، جامعه آلمانی‌زبان) است (لکورس، ۲۰۰۵: ۱۴۲)، همچنین، براساس زبان به چهار منطقه‌ی هلندی‌زبان، منطقه فرانسه‌زبان، منطقه آلمانی‌زبان و منطقه دوزبانه بروکسل تقسیم می‌شود.

نزاع دو گروه قومی والونی و فلامان به دلیل اختلافات فرهنگی و زبانی، همچنین، رویکردهای سیاسی و اقتصادی احزاب سیاسی و عوامل تاریخی دیگر، به ایجاد یک بحران، در هویت ملی بلژیکی منجر شده است. منطقه‌گرایی و هویت منطقه‌ای در بلژیک قوی و تأثیرگذار است و آموزش، فرهنگ و رفاه اجتماعی توسط هرکدام از مناطق فرانسه‌زبان، فلمیش و آلمانی‌زبان صورت می‌پذیرد (دیشاور، ۲۰۰۹). احزاب فلامان تلاش بیشتری برای ساخت هویت فلمیش می‌کنند و در این زمینه موفق هم هستند. بیشتر فلمیش‌ها، اعتقادی به وجود «بلژیک» ندارند ولی مردم بخش والونی کمتر خود را از بلژیکی بودن جدا می‌کنند (ایزکردو، ۲۰۱۴: ۲۱)؛ تا آنجا که برخی سیاستمداران بلژیکی (آرتی، ۲۰۱۱) معتقدند اصلاً بلژیک وجود ندارد (فندک‌رین، ۲۰۰۲). تنها چیزی که پادشاهی بلژیک را نگه داشته است تیم ملی فوتبال و برخی مارک‌های خاص نوشیدنی است. وجود بلژیک یک حادثه تاریخی بدون ارزش ذاتی است (رنی، ۲۰۰۶). پرچم بلژیک هیچ مفهومی را نمایندگی نمی‌کند و اصلاً چیزی با عنوان هویت ملی بلژیکی برای بیشتر افراد تعریف نشده است (بلین، ۲۰۰۵: ۳۴۲). در

1. Van de Craen

بلژیک براساس مرزهای زبانی، سه هویت فرانسه‌زبان، فلمیش و آلمانی‌زبان وجود دارد.^۱ از طرفی کارکردگرایی مانند تاوی و شر ملت‌سازی از طریق آموزش را در ساخت فضیلت‌های سنتی مانند میهن‌پرستی، صداقت، داشتن شخصیت اخلاقی و روحیه کارآفرینی می‌دانند (تاوی و شر، ۲۰۰۳: ۱۹۹)؛ اما نظریه‌های جدید حاکی از آن است که فضیلت‌های سنتی و میهن‌پرستی رفته‌اند و جای خود را به حس هویت‌های اروپایی و ملی (بلژیکی) داده‌اند.

اختلافات اجتماعی و فرهنگی بین شهروندان و اقوام مختلف چالش‌های جدی، در حوزه سیاست، نظیر چندفرهنگ‌گرایی و چندزبانگی ایجاد کرده است. در نمونه‌ی بلژیک، آنچه هویت قومی مردم یک منطقه را ساخته است «زبان» است. بلژیک در نسل فعلی با آموزه‌های جهانی‌شدن و محتوای درسی در مدرسه به دانش‌آموزان و دانشجویان و دیگر افراد جامعه در راستای جامعه‌پذیری، در حال پیشروی به سمت ساخت یک ملت مدنی است که بر اثر آن احساس منفی نسبت به بیگانه (برای والونی، فلاندرز و برای فلاندرز، والونی و برای هر دو گروه، مهاجران بیگانه تلقی می‌شوند) کمرنگ شده و جای خود را به تعامل و همزیستی صمیمانه می‌دهد. دولت بلژیک با استفاده از پرچم، قانون اساسی و سرود ملی سعی در ساخت یک هویت بلژیکی دارد (آگروال، ۲۰۱۶).

بحث و نتایج

این نوشتار حاصل بررسی، واکاوی و ترجمه متونی از زبان‌های هلندی، فرانسوی و انگلیسی است که بالغ بر هزار صفحه از اسناد آموزشی و مفاد درسی مقطع دبستان در مناطق والونی و فلاندر از کشور بلژیک را شامل می‌شود. تدوین‌کننده سیاست‌های کلان آموزشی دو نهاد^(۱) است که پروژه آموزش شهرها و شهرداری‌ها را پشتیبانی می‌کند و به همراه «مؤسسه تدوین برنامه درسی مصوب دولت» به تهیه مواد درسی در مقطع دبستان می‌پردازند. پس از بررسی کلیه مفاد درسی مقطع دبستان، نشانگان آموزش هویت ملی، هرچند گاهی بسیار پنهان و گاهی آشکار، از متون درسی و آموزشی تحلیل می‌گردد. به‌طورکلی همه دانش‌آموزان ۶ تا ۱۲ ساله در کشور بلژیک دروسی از جمله زبان اصلی، زبان دوم، ریاضیات، تعلیمات دینی یا اخلاقی، تربیت بدنی، هنر موسیقی -

1. Francophone, Flemish, Germanophone

رقص و...، علوم زیستی و آموزش کار با تکنولوژی کامپیوتر - اینترنت و...، جهت گیری جهانی، تاریخ، جغرافیا، مردم و جامعه، آموزش مالی را فرامی گیرند.

در کشور تازه تأسیس، پرمناقشه و متکثری مانند بلژیک، وجود پرچم‌های منطقه‌ای، در کنار پرچم بلژیک، محترم و قابل قبول است و آموزشی پیرامون این موضوع وجود دارد. در این میان اما وظیفه و دغدغه دولت‌های مرکزی همواره حفظ موجودیت و تمامیت ارضی و ساخت هویتی همسو و همگرا به سمت وحدت و وفاق و همبستگی است؛ چراکه تضمین بقا برای یک کشور درگرو ایجاد وحدت نظری و هم‌فکری افراد آن کشور است. براساس نتایج تحقیق در بخش مطالعه مقالات و کتب پیرامون هویت ملی و انطباق آن‌ها با بلژیک، مؤلفه‌های آموزش هویت ملی به کودکان براساس معیارهای زیر یافته و تحلیل می‌شود.

- یادگیری جغرافیا و حدود و ثغور مرزهای بلژیک و جایگاه آن در اتحادیه اروپا.
 - درک تاریخ معاصر و گذشته محدوده سرزمینی بلژیک، یادگیری ایام تعطیل و مناسبت‌های مذهبی و ملی.
 - احترام و شناخت قهرمان‌های ملی بلژیک، هنرمندان و افراد شاخص علمی و هنری بلژیک.
 - احترام به پرچم هر منطقه و پرچم بلژیک.
 - یادگیری سرود منطقه‌ای که ساکن آن هستند و سرود ملی بلژیک.
 - ارزش‌های ملی بلژیکی شامل لیبرالیسم اقتصادی و سیاسی، احترام به دموکراسی، آموزش حقوق شهروندی و انسانی، احترام به قوانین و قرارداد اجتماعی، حفظ و حراست محیط زیست و زمین، احترام به دیگر فرهنگ‌ها و لزوم برقراری ارتباط محترمانه با دیگران، اهمیت به اقتصاد بلژیک و خرید کالای بلژیکی و یا خرید از فروشگاه‌های بلژیکی و در مجموع ایجاد شهروندی مسئولیت‌پذیر و مدنی.
 - شناخت سیستم حکومتی و نظام سیاسی بلژیک شامل پادشاه و خانواده سلطنتی بلژیک، احزاب، پارلمان و سازوکار نمایندگی.
 - ترویج هویت مذهبی مسیحی و در کنار آن، در نظرگیری سایر ادیان و مذاهب و فرقه‌های اخلاقی، آموزش تساهل و تسامح در پذیرش سایر ادیان و مذاهب.
- نتیجه و یافته نهایی آنکه تمامی مؤلفه‌ها و معیارهایی که برای هویت ملی بلژیک نام برده شد، غالباً تلویحی و گاه در قالبی صریح به دانش‌آموزان تعلیم داده می‌شود. گواه اینکه، اگر از معلمان مدارس سؤال کنیم که آیا شما در حال آموزش هویت ملی بلژیکی

به دانش‌آموزان هستید؟ همان‌طور که از نتیجه نظرسنجی و پرسشنامه پیداست، اکثریت افراد پاسخ منفی می‌دهند. دلیل این امر به همان تکرر و تنوع قومی و زبانی برمی‌گردد، قوم فلامان (هلندی زبان)، ادعای حضور تاریخی در این منطقه دارند و از مهاجران و دیگر افرادی که در بلژیک زندگی می‌کنند نیز دل‌خوشی ندارند (بلیت، ۲۰۰۳: ۲۴۳) و این افراد را هرگز بلژیکی نمی‌دانند. از طرفی فرانسه‌زبانان نیز تمایلی به برقراری ارتباط با هلندی‌زبانان ندارند و اکثراً حتی زبانی غیر از زبان فرانسه هم نمی‌دانند؛ اما دولت فدرال با همراهی دولت‌های منطقه‌ای سعی در اجرای نوعی سیاست آموزشی جدید دارد که به نسل‌های بعدی فارغ از قومیت، زبان‌های گوناگون و حتی مهاجرانی که تابعیت بلژیکی می‌گیرند، وحدت و وفاق و همبستگی زیر چتر یک دولت ملی و دولت‌ملت را آموزش دهد؛ معلمان و مدیران مدارس نیز در این پازل ملی به ایفای نقش می‌پردازند. مفاد درسی، برگزاری اردوها و بازدیدها، بخش‌نامه‌هایی که موظف به اجرای مفاد آن‌ها هستند نیز، ابزارها و نقشه‌ی راه رسیدن به این هدف ملی است؛ اما این آموزش‌ها که کاملاً رنگ و بوی ملی دارند، معمولاً به نام آموزش هویت ملی بیان نمی‌شوند و صرفاً تحت عنوان آموزش مهارت‌های زندگی به کودکان یاد داده می‌شوند. بررسی اسناد آموزشی و تحلیل کیفی محتوای کتب درسی مقطع دبستان ناظر به مؤلفه‌های ایجاد هویت ملی و یا تقویت آن در کودکان است که در جداول زیر شرح داده شده است.

۱- درس زبان (زبان اصلی و زبان دوم)

مؤلفه‌های هویت ملی بلژیکی در درس زبان

- آشنایی با زبان مادری و دیگر زبان‌های رسمی کشور.
- احترام به دیگر فرهنگ‌ها، زبان‌ها و حس بی‌طرفی نسبت به زبان‌های دیگر و پذیرش و درک تفاوت‌های دیگران.
- درک سابقه تاریخی، ایجاد حس تعلق و ریشه فرهنگی مشترک با دیگر هم‌وطنان.
- درک ارزش ملی تکثرگرایی فرهنگی.
- آشنایی با نویسندگان، مشاهیر و متون مرتبط با فرهنگ و قوانین بلژیکی.

۲- درس جهت‌گیری جهانی

عنوان درسی است که برای آموزش مهارت‌های اجتماعی (شامل آموزش‌های اقتصادی،

آموزش‌های سیاسی و آموزش‌های محیط‌زیستی و فرهنگی)، تاریخ، جغرافیا و آموزش کار با تکنولوژی در نظر گرفته شده است. هدف از آموزش مهارت‌های اجتماعی توسعه مهارت‌های اساسی است که باید کودکان را قادر به عملکرد فعال اجتماعی در قالب یک شهروند مسئولیت‌پذیر و مدنی بر مبنای ارزش‌های ملی بلژیکی در جامعه کند و از جامعه به تدریج تصویری صحیح از طریق آموزش به کودک نشان داده شود تا مهارت لازم برای رفتار مقاوم و محترمانه را از نظر اجتماعی کسب کند.

مؤلفه‌های هویت ملی بلژیکی در درس جهت‌گیری جهانی

- شناخت و یادگیری سرود ملی، پرچم مناطق و پرچم ملی بلژیک، نمادها و یادبودها، تعطیلات ملی و مذهبی و نشانگان مربوط به هر منطقه از بلژیک و استفاده از پرچم ملی در هنگام برگزاری جام جهانی فوتبال و یا دیگر مراسم ملی در بلژیک (سرود ملی بلژیک: ای بلژیک عزیز؛ ای سرزمین مقدس پدران؛ روح و قلب ما تقدیم شما است؛ قدرت و خون خود را بپذیرید: هدف ما کار و تلاش باشد؛ بلژیک، ای سرزمین، در اتحادیه‌ی شکست‌ناپذیر؛ همیشه خودتان باشید و تسخیر نشوید؛ وفادار باشید و بدون ترس صحبت کنید؛ برای جسارت، برای آزادی و برای عدالت).
- شناخت حدود و ثغور مرزهای کشور و شناخت جایگاه و اهمیت بلژیک در منطقه (اتحادیه اروپا و جهان، سازمان‌های بین‌المللی).
- تلاش برای تربیت شهروند مسئولیت‌پذیر و متعهد بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای بلژیکی.
- تأکید بر قانون و قانون‌مداری از طریق قانون‌گذاری و اجرای آن و نظارت بر اجرای آن به وسیله شورای دانش‌آموزی.
- شناخت نقش نهادهای ناظر بر قانون مانند پلیس و وکلا.
- شناخت ساختار سیاسی و نوع حکومت پادشاهی و خانواده سلطنتی، دولت، وزرا، شهرداری، احزاب، نمایندگان پارلمان.
- آموزش ارزش‌های ملی مردم‌سالاری دموکراسی، شوراگرایی، همدلی اجتماعی.
- پذیرش تفاوت‌های منطقه‌ای و شناخت مختصات و ویژگی‌های هر یک از مناطق.
- شناخت و برقراری ارتباط با نهادهای دولتی و یافتن تأثیر تصمیمات دولتی و حکومتی بر زندگی‌شان.
- آموزش مفاهیم دموکراسی، تصمیم‌گیری دموکراتیک، انتخابات، همکاری، مشارکت و مجلس از طریق راه‌های عملی.
- درک تفاوت‌ها و توانایی برقراری ارتباط مؤثر با دیگران، فارغ از توجه به جنسیت،

قوم، نژاد، زبان، رنگ پوست و....

- تشویق به شناخت نوع تصمیم‌گیری دموکراتیک و درک و پذیرش عواقب آن.
- تشویق به ایجاد روحیه کارآفرینی و رونق اقتصادی در بلژیک.
- آموزش‌های مالیاتی و پر کردن اظهارنامه مالیاتی به شکل ساده و تشویق به تعهد صادقانه در پرداخت مالیات برای ایجاد رشد و توسعه متوازن در بلژیک.
- تشویق به انجام فعالیت‌های اقتصادی و صرف عواید آن به نفع خیریه که یکی از راه‌های ایجاد کارآفرینی و همچنین همدلی و همبستگی با افراد نیازمند جامعه است.
- توجه به خرید کالاها و یا خرید از فروشگاه‌های بلژیکی که کمک به اقتصاد ملی و داخلی است.
- تشویق به شرکت در اقدامات گروهی همدلانه و همبستگی‌آور.
- نکوهش نژادپرستی و اهمیت به تفاوت‌های قومی، زبانی و رنگ پوست.
- ارزش مفهوم کار و تکلیف در ایجاد یک شهروند مدنی.
- اهمیت آموزش روش‌های برخورد غیرخشونت‌آمیز که موجب افزایش وفاق و همدلی در کنار ساخت شهروند مدنی می‌شود.

مؤلفه‌های ایجاد و یا تقویت‌کننده هویت ملی بلژیکی در درس تاریخ

- تأکید بر تاریخچه خانواده (شجره‌نامه) بچه‌ها برای ساخت هویت فردی که مقدمه ساخت هویت ملی است.
- تأکید بر تاریخچه محیط زندگی کودک برای ایجاد نوعی تعلق خاطر به مکان مشترک.
- هویت‌سازی و دگرسازی در مقابل «ما» ی ملی بر اساس تاریخ ما (بلژیکی‌ها) و دیگران (کشورهای دیگر).
- شناخت خانواده سلطنتی و تاریخچه شاهان بلژیک برای رسیدن به نوعی وفاق جمعی و همبستگی حول محور پادشاه.
- جانمایی بلژیک در دوره‌های تاریخی و آموزش درباره تاریخ منطقه بلژیک پیش از استقلال تاکنون.
- اشاره به جنبه‌های مثبت و منفی تاریخ بلژیک و ایجاد یک تصویر واقعی از تاریخ این کشور در ذهن کودکان.
- بازدید از عکس‌های قدیمی، موزه‌ها، بناهای تاریخی، توجه به آثار و میراث فرهنگی.
- نام مکان‌ها براساس شخصیت‌های مذهبی و ملی بلژیک تعیین شده است.
- بیان داستان‌های امیدوارکننده تاریخی، همبستگی‌زا، عزت‌بخش، دوستی بین فردی

برای افزایش حس تعلق و تاریخ مشترک در دانش‌آموزان.
 - به چالش کشیدن تعصبات و کلیشه‌ها به‌عنوان یک ارزش بلژیکی.
 - توجه‌دادن به رویدادهای جهان فارغ از قضاوت‌های رسانه‌ها برای ایجاد نگاه نقادانه و مسئولانه در کودکان.
 - توجه به مسئله مهاجرت و آشنایی کودکان با علل مهاجرت و یادگیری نحوه برخورد درست با مهاجران.

مؤلفه‌های ایجاد و تقویت‌کننده هویت ملی بلژیکی در دروس (جغرافیا، کار با تکنولوژی، تربیت‌بدنی، ریاضیات، علوم‌زیستی و هنر)
 - اهمیت و توجه نسبت به زندگی و محیط‌زیست سرزمینی که در آن زندگی می‌کنند.
 - دقت و توجه به منابع انرژی و محاسن و معایب استفاده از هر کدام برای محیط‌زیست بلژیک و زمین.
 - توجه، یادگیری و تمرین بازیافت زباله که از ارزش‌ها، هنجارها و قوانین بلژیک محسوب می‌شود.
 - توجه دادن به ابتکارات شهرداری‌ها و دولت‌های منطقه‌ای بر حمایت و حفاظت از محیط‌زیست مناطق گوناگون در بلژیک (کودکان را نسبت به مؤثر بودن و ارزیابی اقدامات دولت حساس و متوجه می‌کنند).
 - تشویق به سبک زندگی خاص بلژیکی براساس حفظ سلامتی و ورزش دائمی.
 - توجه به یادگیری کار با فناوری‌های نوین و افزایش سواد رسانه‌ای برای ساخت یک شهروند مسئولیت‌پذیر و مدنی.
 - تلاش برای درک تکثر فرهنگی و سایر مدل‌های زندگی در جهان با وجود روش‌ها و سیستم‌های ریاضی متنوع در سایر نقاط جهان.
 - داشتن نگرش باز، نگاه انتقادی و انعطاف‌پذیری که از ارزش‌های بلژیکی است.
 - ایجاد حس همدلی با وجود هنرمندان و فرهنگ مشترک بر اثر یادگیری برخی هنرها و بررسی آثار هنرمندان.
 - توجه به توسعه تحمل حرف مخالف، داشتن تفکر انتقادی و توجه به جایگاه فرهنگ خود و دیگران.
 - توجه به حدود و ثغور مرزهای کشور و آشنایی با شهرها، مناطق گوناگون، نقشه بلژیک، راه‌های مهم و منابع طبیعی بلژیک باعث شکل‌گیری انگاره دگرسازی و تعریف «ما»ی ملی در مقابل دیگران می‌شود.

مؤلفه‌های ایجاد و تقویت‌کننده هویت ملی بلژیکی در درس بینش فلسفی (با محوریت دین مسیحیت)

- تلاش برای آموزش احترام به نظرات و عقاید دیگران و تمایل به یادگیری مطالب جدید، تساهل و پذیرش تفاوت در نظرات و بدون تعصب.
- تشویق به دغدغه اجتماعی و داشتن نگرش انتقادی و باز، نسبت به مسائل جهان.
- تمرین درک تکثرگرایی کیفی به دلیل تعدد و تکثر فرهنگی موجود در بلژیک با هدف رسیدن به غنای فرهنگی و یادگیری اینکه خود را با این تنوع در زندگی هماهنگ کنند.
- ترویج همبستگی و همزیستی مسالمت‌آمیز با دیگران.
- تشویق به همدلی و همدردی با دیگران که منجر به افزایش تعلق جمعی و همبستگی اجتماعی می‌شود.
- تشویق به عضویت کودکان در گروه‌های مذهبی و شرکت در مراسم کلیسا که منجر به تقویت حس تعلق به جمع می‌شود.
- آشنایی با سایر جهان‌بینی‌ها و عقاید دینی دیگران در راستای جلب توجه کودکان به تکثرگرایی فرهنگی.
- توجه به اندیشمندان و بزرگان دینی مسیحی با ذکر نام و عناوین آنها برای مدارس، خیابان‌ها و برگزاری مراسم بزرگداشت رویدادهای مربوط به آنها که نوعی توجه به میراث فرهنگی و قهرمانان و بزرگداشت بزرگان فرهنگی کشور است.
- بیان دوره‌های تاریخی و ریشه فرهنگی مسیحیت در بلژیک برای ایجاد حس تعلق به یک تاریخ مشترک.

یافته‌ی نهایی اینکه دولت بلژیک و نهادهای آموزشی در راستای ساخت یک شهروند مسئولیت‌پذیر و مدنی که مهارت‌های لازم به همراه بینش درست یک فرد بلژیکی را دارا باشد و بتوان آنها را یک بلژیکی با هویت مشخص و ملی نامید، در قالب آموزش‌های رسمی در مدرسه به دانش‌آموزان تعالیمی می‌دهند و مؤلفه‌های سازنده هویت ملی به صورت خلاصه از مفاد درسی دبستان استنباط می‌شود که عبارت اند از:

سرزمین و قلمرو: در دروس تاریخ و جغرافیا، افزایش عرق ملی میهنی، افزایش پیوند جغرافیایی، تعلق به مکانی مشترک، میل به دفاع از مرزها و تمامیت ارضی، حساسیت به شکل‌گیری تصور قالبی مثبت در اذهان دیگر ملت‌ها.

دین و مذهب: در دروس دینی و فعالیت‌های مذهبی خداآوری و خداگرایی، عفو

و گذشتن از اشتباهات دیگران، مسئولیت‌پذیری در مقابل دیگران، داشتن حریم و حدود اخلاقی و باور آرامش‌گیری از خدا و یاری حضرت مسیح در مشکلات و سختی‌ها، احساس وابستگی عاطفی به هم‌وطنان خود با اتکا به هم‌کیش بودن، احترام به نظرات مخالف با اتکا به اصل تساهل در دین مسیحیت.^(۲)

زبان: در دروس زبان و ادبیات زبان مادری و یادگیری زبان خارجی باید زبان را زنده و پویا در نظر گرفت و به یادگیری صحیح زبان رسمی کشور برای برقراری ارتباط میان مردمی که به چند زبان مختلف در بلژیک صحبت می‌کنند، تأکید داشت.

آداب و رسوم و میراث فرهنگی: در دروس تاریخ و مردم‌شناسی، با آموزش تاریخ اروپا و پیشینه تاریخی منطقه‌ای که امروزه با عنوان بلژیک وجود دارد، تاریخ دو‌یست ساله‌ی بلژیک پس از استقلال و اعتقاد به ارزش‌های لیبرالیسم و تکررگرای فرهنگی، برگزاری باشکوه و مشارکت‌جویانه دانش‌آموزان در مراسم اعیاد و مناسک ملی - مذهبی مثل عید کریسمس، عید پاک، ۲۱ جولای روز ملی و دیگر مراسم و مناسبت‌ها، تقویت حس اعتماد به نفس ملی با احترام به ارزش‌های فرهنگی مناطق گوناگون بلژیک و حفظ منابع محیط‌زیست و آثار تاریخی، همه و همه از مؤلفه‌های سازنده هویت ملی هستند.

اسطوره‌های ملی و قهرمانان: در فعالیت‌های تفریحی و اردوها باید به بچه‌ها توجه داده شود که اسامی خیابان‌ها و میدان‌های شهر مسمی به اسم قهرمانان ملی و کسانی است که برای بلژیک و اروپا افتخار آفرینی کرده‌اند و دستاوردی آفریده‌اند؛ همچنین، به دانش‌آموزان نحوه زندگی قهرمانان ملی را آموزش داد تا ضمن احترام به منش قهرمانان، الگوگیری در ایشان شکل یابد.

حکومت و دولت: لزوم انسجام و وحدت افراد یک کشور با وجود دولتی یکپارچه و تصویب قوانینی که نیازهای اکثریت افراد یک کشور را تأمین کند و همچنین، پایبندی به قوانین و پرداخت به‌موقع مالیات و شرکت در رأی‌گیری انتخابات مجلس و شهرداری و شناخت خانواده سلطنتی و پادشاه به همراه سیستم حکومت در بلژیک باید آموزش داده شود.

بازدید از آثار تاریخی و باستانی: بزرگداشت اسطوره‌ها و قهرمانان، برگزاری مراسم ملی مذهبی در مدرسه و زبان مادری به دلیل درک عینی که کودک در سنین دبستان دارد، از بیشترین تأثیر در تقویت حس هویت ملی برخوردار است؛

ارزش‌های ملی بلژیکی نظیر آزادی بیان، احترام به عقاید گوناگون و پذیرش تفاوت‌ها، بیان احساسات و نظرات خود در نقد دیگر نظرات، دوری از تعصب، میل به رشد و یادگیری مداوم، خرید کالاهای بلژیکی، احترام به سایر فرهنگ‌ها و زبان‌ها، میل به برقراری ارتباط با دیگر ملل و فرهنگ‌ها، یادگیری مفاهیم انتخابات، دموکراسی، تصمیمات دموکراتیک، شورا، همکاری، همدلی و... همه و همه از مؤلفه‌های هویت ملی بلژیکی هستند که دولت و نهادهای آموزشی در متن محتوای درسی کودکان دبستانی به آموزش آن‌ها اهتمام دارد.

به عبارت دیگر، وقتی از یک فرد هجده ساله در بلژیک پرسیده شود که این جمله یعنی چه؟ «من یک بلژیکی هستم!»، بتواند با استفاده از مهارت‌ها و نگرش‌هایی که آموخته است، این مؤلفه‌ها را نام ببرد.

من بلژیکی هستم! یعنی:

- در یک محدوده جغرافیایی مشخص و با داشتن تاریخی مشترک با دیگر بلژیکی‌ها زندگی می‌کنم.
- من به زبان فلامانی، فرانسوی علاقه دارم.
- هر سه زبان رسمی در بلژیک، زبان ملی ماست.
- افراد مشهوری که بلژیکی هستند؛ شامل قهرمانان جنگی، دانشمندان و هنرمندان بلژیکی برایم باعث افتخار هستند.
- وظیفه خود می‌دانم که از منابع سرزمینی و محیط‌زیست بلژیک حفظ و حراست کنم.
- دین همه افراد برایم قابل احترام است و به ارزش‌های فردی دیگران احترام می‌گذارم.
- من اعیاد مذهبی بلژیک مانند کریسمس و عید پاک را می‌شناسم و آن‌ها را دوست دارم.
- من به برگزاری مراسم روز ملی استقلال بلژیک علاقه‌مندم.
- رعایت حقوق دیگران از هر قوم و نژادی را بر خود لازم می‌دانم.
- زنگی در بلژیک و در بین مردم بلژیک برایم خوشایند است.
- من از داشتن کتاب‌های بلژیکی در کتابخانه‌ام احساس خوبی دارم. (کتاب‌هایی که نویسنده بلژیکی دارد و برای بلژیکی‌ها شناخته شده است).
- من دوست دارم همیشه در بلژیک زندگی کنم.

- من دوست دارم تمام شهرهای بلژیک را از نزدیک ببینم.
- من رفتن به موزه و دیدن آثار قدیمی بلژیک را دوست دارم.
- رشد و بهتر شدن بلژیک برای من مهم است.
- من برای بهتر شدن بلژیک تلاش می‌کنم.
- به نظر من پرچم بلژیک زیباست.
- وقتی سرود ملی بلژیک را می‌شنوم احساس خوبی دارم و می‌خواهم با آن زمزمه کنم.
- وقتی مسابقه فوتبال تیم بلژیک با تیم کشور دیگری را می‌بینم، دوست دارم تیم بلژیک برنده شود.
- من مسابقات جهانی دوچرخه‌سواری و فوتبال را دوست دارم (دو ورزش موردعلاقه بلژیکی‌ها).
- من غذاهایی چون (استیک و سیب‌زمینی سرخ‌کرده، سوپ میت‌بال، صدف و سیب‌زمینی سرخ‌کرده) را دوست دارم (غذاهای بلژیکی).
- از آنجاکه هر «دولت - ملتی»، علاوه بر «دولت»، یک‌سوی «ملت» نیز دارد. سیاست‌های آموزشی که از سوی دولت‌ها تهیه و تدوین می‌شود و از طریق معلمان به بچه‌ها آموخته می‌شود، به‌نوعی باید سنجیده شود و مورد ارزیابی قرار گیرد. پس پرسش‌نامه‌ای به سه زبان انگلیسی، هلندی و فرانسوی مشتمل بر سؤالات تستی و تشریحی تهیه شد و برای جامعه آماری شامل مدیران و معلمان دبستان‌های بلژیک که آدرس ایمیل آن‌ها در سایت مدارس بلژیک موجود بود، به‌صورت ایمیل ارسال شد که نتیجه نظرسنجی حاکی از این است که آموزش هویت ملی به‌زعم معلمان و مدیران مدارس به کودکان داده نمی‌شود و اساساً مفهوم هویت ملی در جامعه چندفرهنگی بلژیک، محلی از اعراب ندارد؛ اما از متن مفاد درسی و استخراج مفاهیم هویت ملی از آن، این‌گونه به نظر می‌آید که مفهوم هویت ملی به شکل قوی و رسمی به کودکان آموخته می‌شود؛ اما نامی از هویت ملی دیده نمی‌شود.
- ارزش‌های ملی بلژیکی در تناظر و همسویی با هنجارهای جهانی مانند تکثرگرایی فرهنگی، برتری شیوه دموکراسی در انتخاب حکمرانان و نمایندگان مردم با ابزار انتخابات، الگوهای اقتصادی و مصرفی مشخص و...، هویت ملی بلژیکی را در بعضی مشخصات و مؤلفه‌ها با هویت جهانی موازی کرده است و در برخی مشخصات و مؤلفه‌های خاص بلژیک مانند پرچم، سرود ملی، قرائت مشترک از تاریخ سرزمین و

زبان، به دلیل تکثر و تنوع فرهنگ‌ها و زبان‌ها بلژیک را با چالش مواجه کرده است؛ اما همین تفاوت‌ها و اختلافات، با تکیه بر اصل پذیرش تفاوت‌های دیگران و احترام به آن‌ها، خود دستمایه شکل‌گیری نوعی اتحاد و همبستگی قرار گرفته است.

در فاز اول، پرسش‌نامه‌ای مشتمل بر ۲۴ سؤال تستی و یک سؤال تشریحی به زبان انگلیسی، به مدارس از مجموع ۱۸۳۷ مدرسه فرانسه‌زبان موجود در بلژیک که ۴۰۷ آدرس ایمیل از آن‌ها درج شده بود و از مجموع ۳۵۰۹ مدرسه فلامان‌زبان به ۲۳۳۵ آدرس موجود در وب‌سایت ارسال شده است. در مجموع در دور اول، ۳۱۴۰ ایمیل در تاریخ ۲۰ شهریور ۱۳۹۹ (تقریباً هفته دوم شروع سال تحصیلی) ارسال شد که طی چهار روز از ارسال پیام، از این تعداد ۵۱۵ عدد ایمیل توسط کاربران دیده شد و ۷ نفر به پرسشنامه پاسخ دادند. ۱۵ نفر نیز به ایمیل پاسخ دادند که ۹ نفر پیامی با محتوای باز ارسال به همکار خود فرستاده بودند. ۶ پیام نیز با محتوای عدم امکان همکاری به دلایل پرمشغله بودن معلمان و یا زبان پرسشنامه که غیر فلامان است پاسخ داده شده بود. ۲۵۴ نفر نیز، ایمیل من را هرزنامه تلقی کرده بودند.

همچنین، هیچ پیام فرانسوی‌زبانی طی این مدت دریافت نشد و پرسشنامه نیز توسط فردی فرانسه‌زبان پر نشد. در نهایت به این نتیجه رسیدم که برای دستیابی به نتایج بیشتر و دقیق‌تر شاید بهتر باشد که پیام و پرسشنامه‌ای به زبان فلامان برای مدارس فلمیش و پرسشنامه‌ای به زبان فرانسوی برای والونی ارسال شود. در تاریخ ۲۴ شهریور ۱۳۹۹ مجدداً ۲۳۳۵ ایمیل فلامانی (هلندی) به مدارس بخش فلاندرز ارسال شد که سه روز بعد دوباره برای ۱۷۷۳ نفر باز ارسال شد (مجموعاً ۴۱۰۸ ایمیل فرستاده شد). در ساعات اولیه ارسال و تا چند روز پس از آن تعداد ۴۷ پاسخ به ایمیل دریافت شد که اکثریت پاسخ‌ها مبتنی بر باز ارسال ایمیل به همکاران بود و تعدادی نیز از عدم همکاری سخن به میان آورده بودند. در کل ۷۶۴ ایمیل از تعداد کل ارسالی، توسط کاربران مشاهده شد و ۲۴۶ ایمیل نیز به هرزنامه^۱ فرستاده شد.

در تاریخ ۳۱ شهریور، مجدداً برای ۱۵۲۵ مدرسه فلامان زبان درخواست شرکت در نظرسنجی ارسال شد که ۷۹ پیام توسط کاربران مشاهده شد، ۸ جواب ایمیل فرستاده شد و در نهایت ۴۵ پرسشنامه توسط فلامان‌زبان‌ها پر شد. هم‌زمان برای فرانسه‌زبان‌ها نیز در ۳۱ شهریور، ۴۰۸ ایمیل فرانسوی ارسال شد که از این تعداد،

1. Spam

۸۶ ایمیل توسط مخاطبان مشاهده شد که ۷ پاسخ ایمیل دریافت شد و در مجموع ۵ پرسشنامه را پر کردند. توزیع پرسشنامه میان مدارس بلژیک، به لحاظ شکلی و محتوایی توجه ما را به نکاتی جلب می‌کند؛ از جمله اینکه سؤالاتی که در پرسشنامه مطرح شده بود، ابتدا به زبان انگلیسی توزیع شد که با اقبال خیلی کمی مواجه شد، اما با ترجمه آن به دو زبان رسمی هلندی و فرانسوی، با توجه به چالشی بودن موضوع هویت ملی در بلژیک با اینکه تعاریف مدنظر از آن نیز در پرسشنامه درج شده اند، تعداد شرکت‌کنندگان به‌طور قابل‌توجهی افزایش یافت، از این امر نتیجه می‌گیریم، ابتدا زبان رسمی در بلژیک اهمیت فراوانی دارد و این اهمیت به زبان یکی از مؤلفه‌های هویت ملی یا منطقه‌ای در بلژیک است و در عمل میل به ادغام در یک هویت جهانی که برخی معلمان از آن به‌عنوان هویتی که باید در دانش‌آموزان تقویت شود و یا هویتی که در بلژیکی‌ها اقبال بیشتری دارد، زیر سؤال می‌رود؛ چرا اولین ابزار برای ادغام در هویتی جهانی، عدم تأکید بر زبان بومی خود و اقبال به پاسخ‌گویی سؤالات به زبان بین‌المللی انگلیسی است.

دوم آنکه موضوع هویت ملی برای معلمان و مدیران آموزشی در بلژیک، یک چالش محسوب می‌شود که میلی به صحبت درباره آن ندارند؛ اما به لحاظ محتوایی، سؤالات پرسشنامه هم به نشانگانی که به‌طور مستقیم و آشکار به هویت ملی مرتبط هستند، مانند پرچم، سرود ملی، اهمیت به مراسم و مناسبت‌های ملی و مشترک و هم به نشانگان غیرمستقیم مرتبط با هویت ملی، مانند اهمیت به تاریخ و جغرافیای کشور، ارزش‌های ملی مشترک، آداب و رسوم و فرهنگ و یادگیری الگوهای اقتصادی و مفاهیم سیاسی - اجتماعی و... دلالت دارد و نکته قابل‌توجه اینکه همه این مؤلفه‌ها در آموزش ابتدایی شش سال نخست تحصیلی وجود دارد ولی باز هم معلمان و مدیران بعضاً حتی با ذکر و استناد به همین مواد درسی معتقدند که به آموزش هویت ملی در مدارس اهمیتی نمی‌دهند. حال آنکه گذر زمان و گذار از نسل‌های پیشین بلژیکی به نسل‌های جدیدتر با آموزش‌هایی که در نظر گرفته شده است و موج جهانی شدن و اهمیت روزافزون دولت - ملت‌ها، راه را برای رسیدن به یک هویت همگانی و مشترک زیر چتر یک دولت ملی هموار خواهد کرد.

خلاصه و نتیجه‌گیری

دیوید میلر هویت ملی را شامل چند بعد می‌داند:

۱- باور مشترک و تعهد فعال به این معنی که ملت باید دیگر اعضای یک کشور را به عنوان هم وطن بپذیرند؛

۲- قدمت و پیشینه تاریخی مشترک: یک ملت باید درباره یک محدوده مشخص تاریخی اتفاق نظر داشته باشد و با تکیه بر اشتراکات تاریخی با یکدیگر همبستگی داشته باشند؛

۳- منش فعال: یک ملت به واسطه اجتماعاتی که تشکیل می دهد و تصمیماتی که می گیرد، در نظر دیگران دارای وجهه و شمایی می شود؛

۴- وابستگی به یک قلمرو خاص و پیوند جغرافیایی فرهنگ عمومی مشترک: افراد یک ملت در ساخت و بافت هویت ملی خود با یکدیگر شراکت می کنند (میلر، ۱۳۸۳: ۲۸-۳۲).

در تطبیق موارد فوق با مورد بلژیک، براساس مشاهدات و مطالعاتی که در ادامه به آن‌ها اشاره کرده ایم، دولت‌ها در بلژیک در تلاش‌اند تا مردم اقوام با زبان‌های متفاوت در بلژیک، هر چه بیشتر یکدیگر را هم وطن بدانند؛ مردم فلاندرز بیش از دیگر اقوام، خود را مردمی مستقل و دارای پیشینه فرهنگی خاص می دانند، اما لزوم پذیرش دیگرانی که با ما تفاوت دارند؛ ولی در کنار یکدیگر با رعایت حدود آزادی‌ها و استقلال هویتی خود، زندگی می کنیم، یکی از ارزش‌های ملی بلژیکی محسوب می شود. در مورد اتفاق نظر پیرامون قدمت و پیشینه تاریخی می توان گفت دولت‌ها در بلژیک تلاش لازم برای ارائه یک روایت تاریخی مشخص به مردم بلژیک نمی کنند، بخشی از این امر به دلیل نبود اتحاد و وحدت رویه در اقوام گوناگون بلژیکی است و بخشی از آن نیز آزادی در دسترسی به منابع و قرائت‌های گوناگون تاریخی است؛ ولی در مفاد درسی مقطع دبستان، طبق بررسی‌های به عمل آمده، قرائت نسبتاً واحدی از جنبه‌های مثبت و منفی تاریخ بلژیک، یادگیری بناها و یادبودها، بازدید از موزه‌ها و آثار تاریخی، به طور هم زمان به همه کودکان دبستانی آموزش داده می شود که در نهایت منجر به یادگیری قدمت و پیشینه تاریخی بر پایه اروپایی بودن و بلژیکی بودن در کودکان خواهد شد.

در منش فعال نیز دولت‌های منطقه‌ای، نهاد سلطنتی و دولت فدرال مرکزی به همراه شهرداری‌ها در هر منطقه از بلژیک در تلاش‌اند با برگزاری مراسم و برنامه‌های مناسبی در فصول گوناگون و ایام مختلف سال نظیر برگزاری رویدادهای انتخاباتی، رویدادهای

خانوادگی در پارک‌ها در فصل تابستان، برنامه‌های ویژه سال نو و کریسمس، برنامه‌های اعیاد مذهبی در مدارس و... به‌نوعی در تلاش‌اند مردم نواحی گوناگون بلژیک را دور هم جمع کنند و نوعی منش فعال ملی را ایجاد کنند. وابستگی به یک قلمرو خاص و ایجاد پیوندی جغرافیایی نیز در طی آموزش درس جغرافیا به‌طور هم‌زمان با مکان‌یابی و درک موقعیت جغرافیایی بلژیک در اروپا و جهان، یادگیری همسایگان بلژیک، حدود و ثغور مرزها، دریاها و اقیانوس‌های بلژیک و اطراف آن، اسامی شهرها و مناطق سه‌گانه در بلژیک همچنین، پرچم بلژیک و مناطق مختلف، سرود ملی و کار با نقشه به کودکان آموزش داده می‌شود که این تعالیم منجر به درک بهتر کودک از وابستگی به قلمرو جغرافیایی خاص و پیوندهای جغرافیایی می‌شود.

در باب فرهنگ ملی مشترک و شرکت در ساخت و بافت فرهنگی نیز دولت‌ها در بلژیک تلاش می‌کنند با القای مفهوم پذیرش و درک تفاوت‌ها در زبان، نگرش، ادیان و قومیت‌های مختلف در میان مردم بلژیک، علاوه بر درک مفهوم پدیده مهاجرت در مردم بلژیک، سایر مردم بومی بلژیک را نیز به لحاظ فرهنگی به یکدیگر نزدیک کنند و این آشنایی و ارتباط فرهنگی به‌وسیله الزام در یادگیری زبان‌های رسمی در مدارس، پیشنهاد برقراری ارتباط میان مدارس شمال و جنوب بلژیک در جریان شورای نمایندگی کودکان و دعوت به بیان تجربه و خاطرات کودکان از سفر به شهرهای مختلف بلژیک نمونه‌هایی از این اقدامات در مدارس است. در مجموع علی‌رغم وجود تکثر و تنوع فراوان قومی، زبانی و حتی نظام سیاسی و انواع دولت در بلژیک، همچنان دولت در مفاد و محتوای درسی به‌طور مفصل و با جزئیات به آموزش هویت ملی، تعلیم و انتقال مؤلفه‌های آن، گاه به‌طور مستقیم و علنی، اما بیشتر اوقات به‌صورت غیرمستقیم و غیرعلنی، اهتمام دارد. در تحلیل پرسشنامه به این نتیجه رسیدیم که در تعریف هویت ملی و ملی‌گرایی افراطی، به دلایل چالش‌های منطقه‌ای، قومی و زبانی موجود در بلژیک و خاطره تلخ وقوع جنگ‌های جهانی بر مبنای ناسیونالیسم افراطی و نژادپرستی، در اذهان عمومی بلژیک با نمونه بررسی نظرات معلمان دبستان، نقص وجود دارد؛ ولی در ارائه مؤلفه‌های هویت ملی، به همان عباراتی می‌رسیم که در فصل مفاد درسی به آن‌ها پرداختیم؛ پس معلمان و مدیران دبستان حتی بدون اینکه متوجه این امر باشند، مشغول آموزش مؤلفه‌های مفاهیم محوری و کلیدی هویت ملی بلژیکی به کودکان هستند. همچنین، تحلیل نتایج نظرسنجی آموزشی و پدیدارشناسی کنش‌های سیاسی و

جامعه‌شناختی دولت بلژیک در جامعه نیز نشان می‌دهد که این دولت نه تنها نسبت به هویت ملی و تحکیم آن بی تفاوت نیست، بلکه با برنامه‌ها و سیاست‌های مختلف و متنوعی در صدد تحکیم هویت ملی و ملت‌سازی براساس ارزش‌های تعریف شده بلژیکی است.

یادداشت‌ها

1. "GO prof" & "OUSG"; <https://www.g-o.be/samen-leren-samenleven-ons-ppgo/>.
- ۲- مسیحیت نیز باب تسامح، تساهل و محبت را نسبت به سایر امت‌ها باز می‌داند و حتی معتقد است که باید سایر امت‌ها را با عمل محبت‌آمیز به سوی خدا دعوت کرد نه با زبان: «و سیرت خود را در میان امت‌ها نیکو دارید تا در همان امری که شما را مثل بدکاران بد می‌گویند، از کارهای نیکوی شما که ببینند در روز تفقد خدا را تمجید نمایند.» (اول پطرس: ۲/۱۲) <https://www.wordproject.org/bibles/fa/60/2.htm#0>

منابع

- برنگیه، ژ (۱۳۹۳)؛ *گفت‌وگوهای آزاد با ژان پیاژه*. ترجمه م. منصور و پ. دادستان. تهران: انتشارات سمت.
- پارسا، م (۱۳۸۶)؛ *روان‌شناسی رشد کودک و نوجوان*. تهران: انتشارات بعثت.
- پیاژه، ژ (۱۳۷۴)؛ *روان‌شناسی و دانش‌آموزان و پرورش*. ترجمه علی محمد کاردان. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- پیاژه، ژ. (۱۳۷۹)؛ *قضاوت‌های اخلاقی کودکان*. ترجمه محمدعلی امیری. تهران: نشر نی.
- رزازی، ا (۱۳۷۹)؛ «الگوی جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران با تأکید بر رابطه میان هویت ملی و ابعاد آن». *مطالعات ملی*. دوره ۲. شماره ۵. صص ۱۳۴-۱۰۱: تهران.
- گیدنز، آ (۱۳۷۸)؛ *جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نی. چاپ پنجم.
- صادقی فسایی، س؛ کریمی، ش (۱۳۸۴). «کلیشه‌های جنسیتی سریال‌های تلویزیونی ایرانی»، *فصلنامه پژوهش زنان*. شماره ۳. پیاپی.
- فیاض، ا؛ ایمانی، ف (۱۳۹۰). «بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی تاریخ و علوم اجتماعی دوره متوسطه». *فصلنامه روان‌شناسی تربیتی*. س ۶. ش ۱۷: صص ۶۳-۲۹.
- قبادی، ع (۱۳۸۹). «بررسی میزان توجه به تعمیق و توسعه هویت فرهنگ ایرانی اسلامی با زبان هنر در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی و ارائه راهکارهای لازم». *سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی*. ش ۶۱۳.
- مجدفر، ف (۱۳۸۲)؛ *جامعه‌شناسی عمومی*. تهران. شعاع. چاپ اول.
- میلر، ج (۱۳۸۶)؛ *نظریه‌های برنامه درسی*. ترجمه محمود مهرمحمدی. تهران: سمت.

- میلر، د (۱۳۸۳)؛ ملیت. ترجمه داوود غرایق زندی. تهران. نشر تمدن ایرانی.
- هاشمی، ض؛ قربانعلی زاده، م (۱۳۹۳). «هویت ملی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی». *فصلنامه مطالعات ملی*. س ۱۵. ش ۴: صص ۴۹-۷۴.
- Bailey, K.D. (1994); *Methods of social research*. The Free Press, New York.
- Belgian Constitution. Constitutional revisions of 6 January 2014. *Belgian Official Gazette*. D/ 2014/ 4686/ 08.
- Belien, P. (2005); *A throne in Brussels: Britain, the Saxe-Coburgs and the Belgianisation of Europe*. Exeter, UK: Imprint Academic.P: 342.
- Billiet, J., Maddens, B. and Beerten, R., 2003. "National identity and attitude toward foreigners in a multinational state: A replication". *Political psychology*, 24(2), pp 241-257.
- Billiet, J., B. Maddens, and A.-P. Frogner. 2006; "Does Belgium (still) exist?" *Differences in political culture between Flemings and Walloons*. West European Politics 29 (5): 912- 932.
- Coakley, J. (2004); "Mobilizing the past: Nationalist images of history". *Nationalism and Ethnic Politics*. 10 (4): 531-560: P:535
- Cohen, A. p. "Belonging: Identity and social Organization". In: *British Rural Cultures, Manchester*, Manchester University Press, 1982, p. 17-26. - COM (2003) 449: Promoting language learning and linguistic diversity: Action Plan 2004 - 2006; COM (1995) 590: White Paper Teaching and Learning.
- De Rynck, S. (1996); "Europe and cohesion policy-making in the Flemish Region". In *Cohesion policy and European integration: Building multi-level governance*, ed. L. Hooghe, 129- 162. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Deschouwer, K. (2009); "The politics of Belgium: Governing a divided society". *Basingstoke*, UK: Palgrave Macmillan- Farrell, M., and L. van Langenhove. 2005. Towards cultural autonomy in Belgium. In National cultural autonomy and its contemporary critics, ed. E. Nimni, 222-236. Abingdon, UK: Routledge.
- Deschouwer, Kris (January 2004); "Ethnic structure, inequality and governance of the public sector in Belgium" (PDF). *United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD)*. Archived from the original (PDF) on 14 June 2007. Retrieved 22 May 2007
- Dunning, Eric (1997); "Sport in the Quest for Excitement: Norbert Elias's Contributions to the Sociology of Sport". *Group Analysis* 30, no. 4. December: 477-87. P:119.
- Durkheim E. (1961); *Moral education: a study in the theory and application of the sociology of education*. (New York, Free Press). P: 74
- Durkheim, E. (1956); *Education and sociology* .(New York, Free Press). P: 77, 124.
- GROSARU,Andi Gabriel (2018); "ETHNIC IDENTITIES AND NATIONALISM. BELGIAN CASE STUDY", *Bucharest*, 17-19 May, p: 58
- HabB, Torsten (17 February 2003); *Rezension zu (Review of) Cook, Bernard: Belgium*. A History in German.
- Hall, Stuart & Paul Dugay (1996); *Question of Cultural Identity*, Sage Publication, P:90.
- Haß, Torsten (17 February 2003); *Rezension zu (Review of) Cook, Bernard: Belgium*. A History (in German).
- Ireland (1999b); *Primary school curriculum—introduction (Dublin, Stationery Office)*. P:26
- Izquierdo, Jose Manuel (2014); "Belgian identity politics: At a crossroad between nationalism and regionalism. " *Master's Thesis*, University of Tennessee, p: 8
- Judson, P. M. (2006); *Guardians of the nation: Activists on the language frontiers of Imperial Austria*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.

- Jary, D., & Jary, J. (1991); *Collins dictionary of sociology*. London: HarperCollins.
- Lachapelle, G., and S. Paquin, eds. (2005); *Mastering globalization: New sub-states' governance and strategies*. Abingdon, UK: Routledge
- Lecours, A. (2005); "Accommodations in Europe and North America". In *Mastering globalization: New sub-states' governance and strategies*, ed. G. Lachapelle and S. Paquin, 141-151. Abingdon, UK: Routledge.
- Lecours, A. (2005); "Accommodations in Europe and North America". In *Mastering globalization: New sub-states' governance and strategies*, ed. G. Lachapelle and S. Paquin, 141-151. Abingdon, UK: Routledge. P:142.
- Martiniello, M. (1993); "Ethnic leadership, ethnic communities' political powerlessness and the state in Belgium". *Ethnic and Racial Studies*. 16 (2): 236-255.P: 241. - Miller, David (1995), *On Nationality*. U.K Clarendon press.
- Payne, G. Payne, J (2004); *Key concepts in social research*. London: SAGE Publications.
- Pool, Ross (2003); "National Identity and Citizenship", in the: *Identities, by Linda Martin, Alcoff and Eduardo Mendieta* (eds). U. K. Blackwell Publishing. P: 27 - Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December.
- Rennie, D. (2006); *Belgium an accident of history with football and beer*. The Telegraph 19 August.
- Reay, D. (1998); "Rethinking social class: qualitative perspectives on class and gender", *Sociology*, 32(2), 259-275. P: 259.
- Saey, P. C. Kesteloot, and C. Vandermotten. 1998. Unequal economic development at the origin of the federalization process. In *Nationalism in Belgium: Shifting identities, 1780-1995*, ed. K. Deprez and L. Vos, 165-176. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan., p:175
- Sandner, G. (1994). In search of identity: German nationalism and geography, 1871-1910. In *Geography and national identity*, ed. D. Hooson, 71-91. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Sandelowski M. (1995). Sample size in qualitative research. *Res Nurs Health*; 18(2): 179-83.
- Scott j. (1990). *a matter of record*. Cambridge polity
- Taba, H (1962). *Curriculum development: theory and practice*. New York, NY: Harcourt, Brace & World. - Tormey, Roland. "The construction of national identity through primary school history: the Irish case." *British journal of sociology of education* 27, no. 3 (2006): 311-324. Ireland (1971) *Curaclam na Bunscoile volume 2* (Dublin, Stationery Office). P: 88-89.
- Tovey, H. & Share, P. (2003) *A sociology of Ireland* (2nd edn) (Dublin, Gill and Macmillan) P: 199.
- Van Dam, D. (1996). *Blijven we buren in België? Vlamingen en Walen over Vlamingen en Walen*. Leuven: Van Halewijck.
- Van de Craen, P. 2002. What, if anything, is a Belgian? *Yale French Studies* 102: 24-33.
- Weber, E. J. 1976. *Peasants into Frenchmen: The modernization of rural France 1870-1914*. Stanford, CA: Stanford University Press - Hobsbawm, E. J. 1992. *Ethnicity and nationalism in Europe today*. *Anthropology Today* 8 (1): 3- 8.- Hooson, D., ed. 1994. *Geography and national identity*. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- سایت‌های رسمی آموزشی که مفاد درسی از آن‌ها استخراج شدند: آخرین بازدید ۱۲ دی ۱۳۹۹:
- <https://www.expatca.com/be/education/children-education/education-in-belgium-100088/#primary>.

- <https://einddoelen.be/overzicht-en-planning-peilingen-in-het-basisonderwijs>.
- <https://einddoelen.be/> - <https://www.g-o.be/samen-leren-samenleven-ons-ppgo/> - <https://pro.g-o.be/pedagogische-begeleiding-leerplannen>
- <http://www.enseignement.be/index.php?page=24737&navi=295FirefoxHTML\Shell\Open\Command>
- <https://www.g-o.be/samen-leren-samenleven-ons-ppgo/>
- <https://pro.g-o.be/pedagogische-begeleiding-leerplannen>
- [nascholing/leerplannen/leerplannen-bao/wereldorientatie#](#).
- <http://pegosite.be/index.php/leerplannen-handr/category/7-leerplannen>
- <https://einddoelen.be/>
- <http://www.ostbelgienbildung.be/desktopdefault.aspx/tabid-2221/>
- <https://onderwijsdoelen.be/>.
- https://onderwijsdoelen.be/resultaten?onderwijsstructuur=LO&filters=onderwijsniveau%25B0%25D%25Bid%25D%3Df7dcdedc9e9c97a653c7dba05896ef57a333480b%26onderwijsniveau%25B0%25D%25Btitel%25D%3DBasisonderwijs%26onderwijsniveau%25B0%25D%25Bwaarde%25D%3DBasisonderwijs%26bo_onderwijs_subniveau%25B0%25D%25Bid%25D%3Dc6770d35508ce6bdab180b85cb08a171f2ed94be%26bo_onderwijs_subniveau%25B0%25D%25Btitel%25D%3DBasisonderwijs%2520%253E%2520Lager%2520Onderwijs%26bo_onderwijs_subniveau%25B0%25D%25Bwaarde%25D%3DLager%2520Onderwijs.
- <https://www.kuleuven.be/thomas/page/verrassende-ontmoeting-abraham-ibrahim/>.
- <https://www.anglicaneducation.org/about>.
- <https://www.orthodoxonderwijs.be/vorming/programma>.
- http://www.enseignement.be/index.php?page=25932&act=search&check=&unite=111&geo_type=1&geo_prov=&geo_cp=&geo_loca=&geo_mots=&reseau=111%2C126%2C123%2C122%2C121%2C131%2C132#resultats.
- <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/onderwijsaanbod/lijsst.aspx?hs=bao>.
- <https://djapo.be/eindtermen-en-leerplandoelen-les-migratie/>.
- <https://zill.katholiekonderwijs.vlaanderen/#!/>.
- <https://zill.katholiekonderwijs.vlaanderen/#!/concept/krachtlijnen/97e86dc3-0688-4456-8d95-ecd5dab26702>.
- <https://www.kuleuven.be/thomas/page/basisonderwijs> Zie website GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap.
- <https://www.godlyplayfoundation.org/> Godly Play.
- www.bijbelenkoran.nl.
- <https://www.kuleuven.be/thomas/page/werkvormen-artistieke-creatie/>.
- the Constitutional Court of Belgium decided: <https://www.brusselstimes.com/opinion/> <https://www.brusselstimes.com/news/art-culture/117067/belgian-universities-stress-that-they-will-not-ban-headscarves-in-class/>.
- <https://www.brusselstimes.com/news/belgium-all-news/65767/flemish-greens-headscarf-schools-groen-ban-general-flanders/>.
- Corona virus: request assistance | Stad Leuven.
- <https://www.leuven.be/en/corona-crisis-request-assistance>.
- Solidarity in corona time: volunteers make mouth masks | Network Conscious

Consumption.

- <https://www.bewustverbruiken.be/artikel/solidariteit-corona-tijd-vrijwilligers-maken-mondmaskers>.
- Volunteers wanted! #corona | azGlorieux.
- <https://www.azglorieux.be/nl/nieuws/covid-19/vrijwilligers-gezocht-corona/>.
- <https://www.facebook.com/search/top?q=stad%20leuven>.
- <https://twitter.com/PolitieLeuven/status/1314213942051258368?s=09>.
- www.stadsmonitor.eu.
- <https://www.vlaamsbelang.org/beginselverklaring/>.
- <https://www.brusselstimes.com/brussels/131751/brussels-residents-called-upon-to-fly-belgian-flags-against-vlaams-belang-protest/?fbclid=IwAR3cwtM-NGq9pkh1EvFMzr956bJf7ygVVRwnbAG9fCN6u-VZJ2yG4Xa6mco>.
- Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_en#:~:text=The%20EU%20has%2024%20official,Bulgarian.
- https://www.belgium.be/nl/over_belgie/land/belgie_in_eeen_notendop/symbolen/vlaggen.
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Belgische_gemeente.